

Kraanvogel: van trek- vogel naar jaarvogel?

Kraanvogel met jong. Foto: Henri Bouwmeester

Een sliert Kraanvogels, zich lang van tevoren aankondigend door een indrukwekkend 'kroe-kroe', laat geen enkele vogelaar onberoerd. De bereidheid om zo'n waarneming door te sturen is dan ook groot. In het Bijzondere Soorten Project (BSP) van SOVON is de Kraanvogel niet de soort met de meeste meldingen (dat is de IJsvogel), maar wel de talrijkste. Hieronder wordt het voorkomen in ons land sinds 1989 nader bekeken. Hiertoe zijn de databestanden van het BSP (7400 records) en de site Waarneming.nl (2961 records) samengevoegd. De meeste aandacht gaat uit naar pleisteraars

Broedgebieden

Kraanvogels die ons land passeren, stammen grotendeels uit Scandinavië (vooral Zweden), Duitsland en Oost-Europa. Daar doen ze het goed. Zo is de Zweedse populatie in 1975-2006 ongeveer verviervoudigd naar meer dan 15.000 paren en is de Duitse populatie toegenomen van 380 paren in 1974 naar 5600 in 2004. Het broedgebied is daar 75-100 km in westelijke richting opgeschoven en in Nedersaksen, beginnend op 150 km van de Nederlandse grens, huizen tegenwoordig 400 paren (T. Krüger, B. Wilkening). Sinds kort broedt de Kraanvogel ook in ons land. Na het eerste geslaagde broedgeval in het Fochteloërveen in 2002 (één jong) nestelden hier jaarlijks 2 paren die 1-4 jongen grootbrachten. In 2007 vond ook een broedpoging plaats in het Dwingelderveld. Gezien zomerwaarnemingen elders is een lichte verdere uitbreiding van de Nederlandse populatie niet onwaarschijnlijk.

Trekbanen in Europa

Tijdens de trekperiode heeft Nederland te maken met de westelijke trekbaan door Europa (de oostelijke voert via Hongarije, Turkije en Israël naar Oost-Afrika). Deze westelijke trekbaan verloopt van Scandinavië via een tussenstop in Noordoost-Duitsland naar pleisterplaatsen in zowel Noordoost- als Zuidwest-Frankrijk, en vervolgens naar de Spaanse overwinteringsgebieden. Recent blijven Kraanvogels ook noordelijker overwinteren (Lac du Der in NO-Frankrijk: 5000-10.000 in december en januari 2007/08), soms tot in Nederland aan toe.

De trekbaan loopt doorgaans net ten oosten van ons land en schampst dan alleen Twente, de Achterhoek, zuidoostelijk Noord-Brabant en Limburg. Sterke oostelijke winden tijdens de trek kunnen echter voor verdrifting zorgen. Hierdoor kan het aantal Kraanvogels in ons land per seizoen variëren van enkele honderden tot vele duizenden. Ook in (na)jaren zonder krachtige oostenwinden kunnen Kraanvogels wel eens talrijk zijn. In zulke gevallen heeft dit vrijwel zeker van doen met de situatie op de meest westelijke Noord-Duitse pleisterplaatsen. Vanaf 2000 neemt het aantal pleisteraars sterk toe aan de Dümmersee bij Osnabrück, ruim 100 km ten oosten van de grens bij Twente. Op 5 november 2007 verbleven hier liefst 32.000 Kraanvogels en in december en januari daaropvolgend nog steeds 2000-3000 (www.grus-grus.eu).

Historische pleisterplaatsen

De meeste Kraanvogels in ons land worden overtrekkend gezien, pleisteraars zijn veel schaarser. Tot in de jaren zeventig pleisterden Kraanvogels regelmatig in heide- en veengebieden in Twente (Haaksbergerveen, Aamsveen), Noord-Brabant (Lieselse Peel, Deurnese Peel, Strabrechtse Heide) en Limburg (Mariapeel, Grootte Peel, De Hamert, Meinweg). Het ging per locatie soms om vele honderden vogels. Vaste pleisterplaatsen zijn echter schaars geworden, wat geweten wordt aan het ontbreken van voldoende rust. Daarom zoeken Kraanvogels momenteel terreinen binnen de trekbaan op die op dat moment geschikt zijn. Dat kunnen de bovengenoemde gebieden zijn, maar ook tijdelijk geschikte (rust, voedsel) locaties elders.

Seizoenspatroon en aantallen

In het voorjaar worden de meeste Kraanvogels gezien in februari-april, in het najaar in oktober-december (figuur 1, tabel 1). Pleisteraars zijn in het voorjaar (9,9%) schaarser dan in het najaar (14,0%) en worden in beide seizoenen gemiddeld iets eerder gezien dan trekkers. Het lijkt er dus op dat late trekkers meer haast hebben.

Tabel 1. Hoofdtrekperiode van Kraanvogels in 1989-2007 in voorjaar en najaar, met moment waarop 10%, 50% (mediaan) en 90% is gepasseerd.

Seizoen	gedrag	10%	50%	90%	duur (dg)
voorjaar	pleisterend	6 feb	10 mrt	19 mrt	41
voorjaar	trekkend	24 feb	17 mrt	18 apr	53
najaar	pleisterend	16 sep	29 okt	22 nov	67
najaar	trekkend	18 okt	9 nov	26 nov	39

In beide seizoenen varieert het aantal Kraanvogels per jaar zeer sterk (figuur 2). Jaren met relatief veel Kraanvogels in het voorjaar waren 1989, 1991, 1994-1996, 2006 en 2007. In het najaar springen 2000 en 2006 er duidelijk uit, maar ook in 1994 trokken uitzonderlijk veel Kraanvogels over ons land.

De trek in het late najaar van 2006 ligt nog vers in het geheugen, met op 27-30 november vele duizenden vogels waarvan een deel ook aan de grond kwam. Spectaculair was het vooral in Limburg: op 27 november in Mariahoop (1500 overtrekkend), 28 november bij Nieuw-Bergen (3000) en 29 november bij Heythuysen (2500), Susteren (2500) en Sittard (2730, deels dezelfde vogels als in Susteren?). Ook buiten deze 'Kraanvogel-provincie' werden fraaie dagtotalen gemeld, op 27 november in Winterswijk (700) en op 28 november bij de Deurnese Peel (1300), Doetinchem (900), Gendt (600) en boven het SOVON-kantoor in Beek-Ubbergen (600).

De dubbele piek in het najaarspatroon wordt veroorzaakt doordat de wegtrek uit Noordoost-Duitsland niet ieder jaar op exact dezelfde datum plaatsvindt (hangt af van temperatuur, beschikbaarheid/hoeveelheid voedsel, al dan niet voor trek gunstige winden). In de eerdergenoemde jaren met veel Kraanvogels varieerde de mediane doortrekdatum van 12 november (1994) tot 25 en 28 november (2000 resp. 2006). In het voorjaar kende de mediane datum in 1989-2005 weinig variatie en viel deze steeds rond 9 maart. De tweede, kleine piek in het voorjaarspatroon is het gevolg van een late trek golf in 2007 (mediaan 26 maart).

Recent worden Kraanvogels steeds meer gedurende het hele jaar gezien. De broedvogels van het Fochteloërveen worden in najaar en winter in de directe omgeving waargenomen, vaak vergezeld van een of meer eerstejaars vogels. In de winter lijken

ook groepen Kraanvogels steeds vaker op te duiken. Een groep van 34 die van 10 januari tot in februari 2008 verbleef ten oosten van de Mariapeel kreeg 'landelijke bekendheid'. Helaas zorgde de toeloop van vogelaars en fotografen voor verstoring (en discussie daarover op o.a. de mailcirkel Vogelinfolimburg). Dit was ook het geval bij een tweetal overwinteraars begin januari 2008 bij de Groote Peel. Nabij het Aamsveen werden 36 pleisteraars op 14 januari 2008 gemeld.

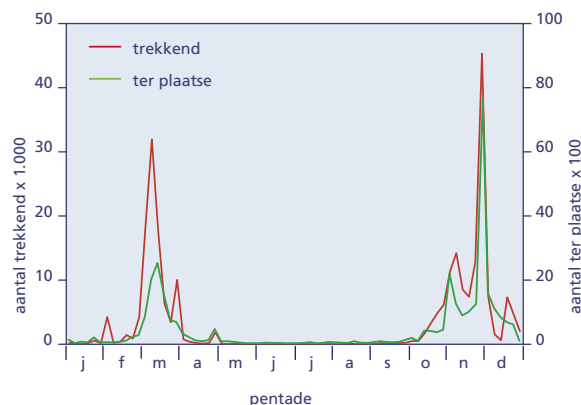
Verspreiding en pleisterplaatsen

Kraanvogels foerageren overdag op agrarische cultuurgronden, vooral akkers (oogstresten!) en slapen meestal gezamenlijk in ondiepe vennen. Het gebruik van pleister- en slaapplekken kan heel wisselend zijn. Soms komen Kraanvogels pas laat in de namiddag of avond in een gebied aan, om 's ochtends weer snel door te trekken. In andere gevallen kunnen ze dagenlang aanwezig blijven.

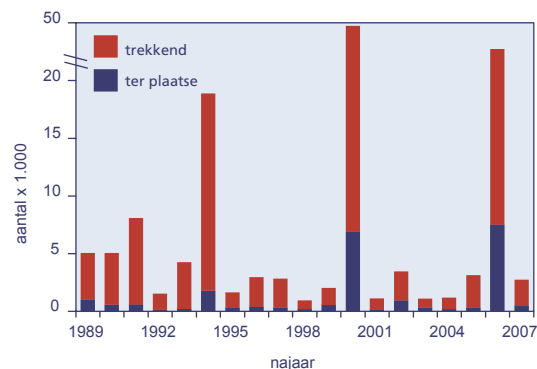
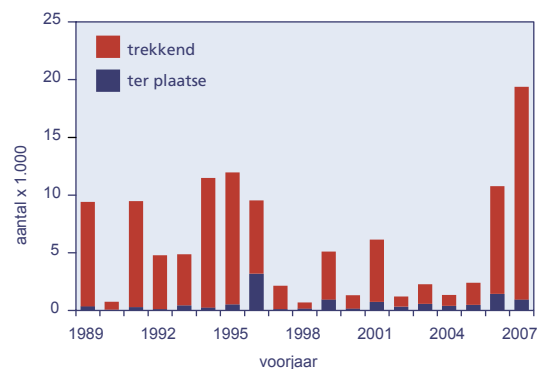
Pleisteraars worden in beide seizoenen vooral gezien in Limburg, zuidoostelijk Noord-Brabant, de Achterhoek en Twente (figuur 3). In Nederland zijn drie gebieden aangewezen als Natura 2000-gebied mede vanwege de aanwezigheid van Kraanvogels: Engbertsdijksvenen, Strabrechtse Heide & Beuven en Groote Peel. Voor deze en andere potentiële pleisterplaatsen is voor ieder seizoen het maximale aantal pleisteraars berekend in 1989-2007. In deze jaren werden in de drie Natura 2000-gebieden regelmatig Kraanvogels gemeld en kwamen ze ook in twee andere Natura 2000-gebieden regelmatig aan de grond: Haaksbergerveen en Deurnese Peel & Mariapeel (tabel 2). Voor al deze gebieden geldt dat het aantal pleisteraars in het najaar gemiddeld hoger is dan in het voorjaar. In de Engbertsdijksvenen pleisterden Kraanvogels het meest regelmatig (22 van de 38 seizoenen in 1989-2007). In

Tabel 2. Overzicht van pleisterende Kraanvogels in 1989-2007 in drie Natura 2000-gebieden die mede vanwege het voorkomen van Kraanvogels zijn aangewezen (*) en twee 'potentiële pleisterplaatsen' (**). Per seizoen wordt het aantal jaren vermeld waaruit pleisteraars bekend zijn, het maximum in 1989-2007 en het gemiddelde over de seizoenenmaxima in de 19 seizoenen.

Gebied	voorjaar			najaar		
	jaren	max.	gem.	jaren	max.	gem.
Groote Peel *	9	60	11	10	662	89
Strabrechtse Heide & Beuven *	8	66	7	12	218	36
Engbertsdijksvenen *	12	100	9	10	250	23
Deurnese Peel & Mariapeel **	7	55	6	9	2000	135
Haaksbergerveen **	9	225	17	4	116	10

Figuur 1. Seizoensverloop van overtrekkende en pleisterende Kraanvogels per vijfdaagse periode in 1989-2007.

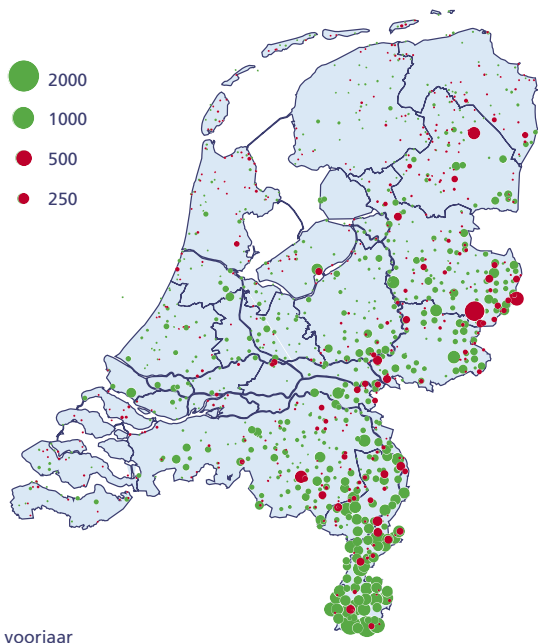
Figuur 2. Aantal Kraanvogels in het voorjaar en najaar van 1989-2007

Frank Willems in Jask, Iran 2005, tijdens Midwinterteling.
Foto: Menno Hornman

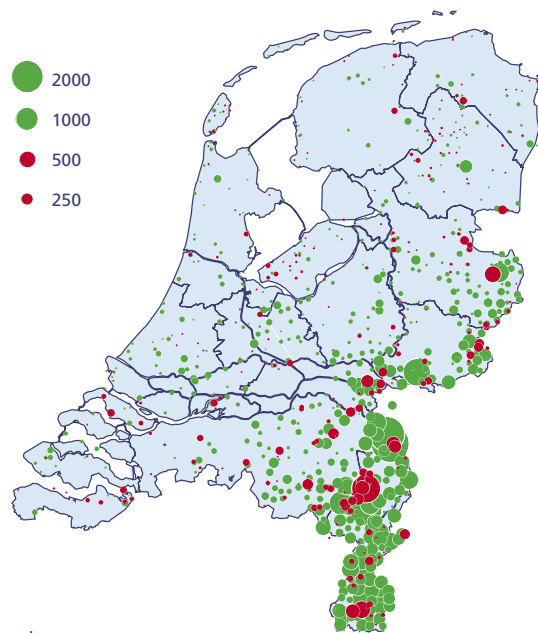

Vertrek Frank Willems

Per 1 januari heeft Frank Willems zijn baan bij SOVON opgezegd. Frank heeft zich gedurende meer dan acht jaar voor een groot aantal projecten ingezet. Eén van zijn eerste klussen betrof het 'Gelderse Poort project', dat resulteerde in een mede door hem geschreven rapport over ontwikkelingen in de broedvogelstand tussen 1960 en 2000 en een boek over de natuur van de Gelderse Poort. Later was hij projectleider van o.a. het Nestkaartenproject en het Reproductie-meetnet Waddenzee. Daarnaast voerde hij veel veld- en analysewerk uit in het kader van diverse weidevogelprojecten, zoals het Predatieproject. Frank is inmiddels voor onbepaalde tijd geëmigreerd naar Zambia, waar hij gaat werken als ecoloog in het Kasanka National Park (www.kasanka.com). Hiermee gaat een lang gekoesterde droom in vervulling en hoopt hij op basis van tel- en monitoringwerk een concrete bijdrage te leveren aan internationale natuurbescherming. We wensen hem het allerbeste in Afrika en zullen zijn database- en rekenkunsten, maar vooral ook zijn prettige persoonlijkheid, erg missen.

voorjaar

najaar

Figuur 3. Verspreiding van Kraanvogels in Nederland in 1989-2007 in het voorjaar en najaar (rood pleisterend, groen trekkend).

het najaar waren Kraanvogels het talrijkst in de Groote Peel (max. 662 op 4 november 1994) en de Deurnese Peel / Mariapeel (2000 op 29 november 2006), in het voorjaar in het Haaksbergerveen (225 op 9 en 15 maart 1996) en de Engbertsdijksvenen (100 op 9 maart 1996).

Timing van de doortrek

In de Avifauna van Nederland 2 (Algemene en schaarse vogels) staan twee fraaie grafieken die veranderingen in trekgedrag van Kraanvogels weergeven. De mediane doortrekdatum is in 1950-97 in het voorjaar vroege van eind maart naar begin maart, en in het najaar verschoven van eind oktober naar half november. De reden voor de vervroeging is onduidelijk, de latere trek in het najaar hing samen met de opkomst van maïs teelt vanaf de jaren zeventig, waardoor Kraanvogels langer op de akkers in Noordoost-Duitsland konden foerageren. Heeft deze trend doorgezet?

Niet echt. In het najaar is de mediane doortrekdatum in de 10 jaren aansluitend op de Avifauna (1998-2007) niet verder verlaat. Dit past goed bij waarnemingen van wegtrekkende vogels in Duitsland en houdt verband met het teruglopen van de maïsverbouw in ons buurland. In het voorjaar is de mediane datum recent wat naar achteren geschoven, wat op het conto van trekkers komt (bij pleisteraars geen verschil). In 1950-97 kwamen

trekkers dus steeds eerder door, terwijl ze recent juist wat later overtrekken; relatief late jaren waren 1998, 2005 en 2007. De reden hiervan is onbekend en heeft in ieder geval niet van doen met koude in West-Europa (denk aan het recordzachte voorjaar van 2007).

Wat eveneens opvalt, is dat de eerste najaarspleisteraars gaandeweg eerder lijken te arriveren in ons land (door minder maïsverbouw in Duitsland?) maar ook wat later weggaan (profiterend van de vele zachte winters?). Hierdoor komt de datum waarop 10% en 90% van de vogels gepasseerd is steeds verder uit elkaar te liggen (verschil in de 19 jaren toegenomen met 61 dagen!). Kraanvogels pleisteren in het najaar dus over een steeds langere periode in ons land!

Arjan Boele, Fred Hustings & Erik van Winden